

V I N T A G E

MARIA
REGINA ROMÂNIEI
JURNAL DE RĂZBOI
1916 – 1917

Precedat de însemnări
din 1910–1916

Traducere din engleză de
Anca Bărbulescu

Ediție îngrijită și prefață de
LUCIAN BOIA

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Editura mulțumește Arhivelor Naționale ale României
pentru materialul documentar pus la dispoziție și pentru
sprijinul acordat la publicarea acestui volum.

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Marilena Vasile
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Artprint

© HUMANITAS, 2014, 2022, pentru prezenta ediție

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Maria, regină a României

Jurnal de război / Maria, regina României;

trad. din engleză de Anca Bărbulescu;

ed. îngrij. și pref. de Lucian Boia – București:

Humanitas, 2022

3 vol.

ISBN 978-973-50-7361-9

Vol. 1: 1916–1917: precedat de însemnări din 1910–1916. – 2022 –

ISBN 978-973-50-7362-6

I. Bărbulescu, Anca (trad.)

II. Boia, Lucian (ed., pref.)

821.135.1

94

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723.684.194

PREFAȚĂ

„Aș vrea să fiu eu rege.“
Jurnalul de război al reginei Maria

14/27 august 1916: ziua intrării României în Primul Război Mondial. Este și ziua când regina Maria începe să-și țină jurnalul, pe deplin conștientă că trăiește un moment de maximă semnificație, atât pentru țară, cât și pentru propriul său destin. O „intenție“ de jurnal avusese și cu doi ani înainte, la moartea regelui Carol I, atunci când devenise regină; abandonase însă însemnările după numai câteva zile. De acum însă, din august 1916, nici o zi nu mai este pierdută; dovedind o disciplină exemplară, însemnările curg neabătut, vreme de peste două decenii, până în preajma sfârșitului (ultima este datată 11 iulie 1938, cu numai o săptămână înainte de moartea reginei). Sunt scrise, firește, în engleză. În total, 101 caiete, probabil, cea mai amplă mărturie de acest gen pe care a lăsat-o cineva în România.

Jurnalul – cu titlul *Însemnări zilnice* – este în curs de publicare, începând din anul 2006.¹ Au fost eliminate însă primele 14 caiete, cele care acoperă perioada războiului; prima zi consemnată devine astfel 18 noiembrie/1 decembrie 1918, data intrării triumfale în București, după exilul forțat din Moldova. Motivul invocat stă în suprapunerea dintre Jurnal și memoriile reginei, publicate, în engleză, sub titlul *The Story of My Life* și, în traducerea românească a Mărgăritei Miller-Verghi,

¹) Regina Maria a României, *Însemnări zilnice*, vol. I–X, 2006–2013, apărute succesiv, la editurile Historia, Cognitia și Polirom; traducere din engleză de Sanda-Ileana Racoviceanu (la vol. I, și Valentina Costache).

cu titlul *Povestea vieții mele*¹. Volumul al treilea al acestor amintiri, privitor la anii de război, este alcătuit, în cea mai mare parte, prin preluarea însemnărilor zilnice. N-au trecut însă din jurnal în memorii decât mai puțin de jumătate din filele acestora; în plus, chiar fragmentele preluate, de regulă fără mari modificări, au fost supuse totuși unei „autocenzuri”. Sunt eliminate sau atenuate tocmai impresiile – și uneori izbucnirile – cele mai sincere ale reginei care, evident, nu puteau fi făcute publice: cuvinte adesea grele la adresa regelui Ferdinand, a prințului moștenitor Carol, a prim-ministrului Ionel Brătianu sau a clasei politice românești în genere. Nu e nevoie de mai multe argumente pentru a justifica publicarea integrală a Jurnalului; odată ce dispunem de textul original complet, n-avem nici un motiv să ne mulțumim cu versiunea trunchiată și edulcorată a volumului memorialistic. Cu atât mai mult cu cât aceștia sunt anii mari ai reginei Maria, anii care i-au creat legenda.

Pentru a prefața Jurnalul, am considerat că merită reprodus un text independent de acesta, scris de Maria în mai multe etape, din martie 1910 până în septembrie 1916. E o privire de ansamblu asupra propriei vieți, din copilărie până la căsătoria cu Ferdinand și nașterea prințului Carol. Mai pe larg, toate cele spuse aici vor fi relatate în *Povestea vieții mele*. Dar, și de astă dată, textul inițial este mai crud. Regina spune pe șleau tot ce a separat-o de Ferdinand: de la neplăcerea raporturilor trupești până la incompatibilitatea de caracter. Nu mai puțin se plânge de nenumăratele îngrădiri, de faptul că s-a simțit multă vreme tratată ca o prizonieră. Și avea doar 17 ani! De aici, revolta unui temperament puternic și luptător. A dus o permanentă luptă de eliberare și de afirmare a propriei personalități. A vrut neapărat să se împlinească, să dea vieții sale un sens. Ce șansă avea să fie pentru ea războiul!

¹) *The Story of My Life*, 3 volume, Londra, 1934–1935; *Povestea vieții mele*, 3 volume, București, 1934–1936 (cu reeditări după 1989, printre primele numărându-se edițiile de la Editura Moldova, Iași, 1990–1991, și Editura Eminescu, București, 1991). Cea mai bună și mai sigură biografie a reginei îi aparține lui Hannah Pakula: *The Last Romantic. A Biography of Queen Marie of Roumania*, New York, 1984 (trad. rom. de Sanda-Ileana Racoviceanu, *Ultima romantică. Viața Reginei Maria a României*, Editura Lider, București, 2003).

Titlul *Jurnal de război* ne aparține și necesită, poate, o precizare. Uniforma albă de infirmieră în care a apărut în toți acești ani ar putea lăsa impresia unui efort, desigur demn de elogii, dar de ordin aproape exclusiv „sanitar“ și umanitar. În fapt, regina intervine în toate resorturile războiului. Chiar dacă nu avea nici o calitate oficială în dirijarea treburilor publice (nu era regină domnitoare, ci doar soție de rege), a jucat un rol deloc neglijabil în orientarea generală a României în preajma și în timpul războiului. Într-un anume sens, a fost războiul ei. A contribuit la trecerea sa în prim-plan și caracterul slab, ezitant, al regelui Ferdinand. Prin firea ei voluntară, regina a compensat oarecum ceea ce-i lipsea soțului său. Dacă privim întreaga perioadă, cu momentele de glorie, dar mai ales de prăbușire și de deznădejde, se poate afirma (au și spus-o, răspicat, contemporanii) că a fost singura persoană care a crezut neabătut în victorie, din primul până în ultimul moment. A ajutat-o și conștiința ei de englezoaică; a trecut și ea prin clipe de nesiguranță, atunci când se părea că soarta s-a înverșunat împotriva României sau că românii nu au capacitatea de a face față unor atât de grele încercări, dar chiar și atunci „știa“ că războiul va fi în cele din urmă câștigat, măcar pentru motivul că Anglia nu putea să piardă!

Jurnalul confirmă mai întâi contribuția reginei la pregătirea intrării României în război de partea Antantei, de-a lungul anilor de neutralitate (1914–1916). „Împrejurările – scrie ea – au făcut să fiu implicată în situație mai îndeaproape decât ar fi fost cele mai multe regine... Nu mi s-a ascuns nimic, am fost chemată în ajutor când a fost nevoie. Așa s-a făcut că am știut data, 14 august, cu mult înaintea altora.“¹ Misiunea ei consta în convingerea regelui Ferdinand care, în mod firesc, dată fiind obârșia sa, era „progerman“ (cum fusese și Carol I), dar a sfârșit prin a înțelege – în bună măsură, și datorită forței de persuasiune a reginei Maria – că nu putea avea altă alegere decât aceea a opiniei majoritare a țării.

După primele zile de entuziasm, urmează dezamăgirea, neliniștea, panica. Confruntată cu forțe superioare, armata

¹) Însemnarea din 14/27 august 1916.

română nu reușește să facă față nici pe frontul Dunării, nici pe cel al Carpaților. Capitala e pierdută, ca și întreg sudul țării. Neocupată rămâne doar Moldova, frontul stabilizându-se pe linia Siretului. Ce putea întreprinde regina în aceste condiții pentru a contribui la îndreptarea situației? În spiritul epocii, rolul ei, ca femeie – fie și regină – era strict auxiliar. Opțiunile militare, ca și deciziile politice aparțineau bărbaților. Femeilor le revenea partea umanitară, din spatele frontului. În condițiile date, în principal, îngrijirea răniților. Pe acest front, secundar, dar de incontestabilă importanță, regina e cât se poate de activă. Organizează un serviciu de ambulanțe care îi poartă numele, merge fără răgaz din spital în spital... Dar nu înțelege nici să-i lase pe bărbați să comită greșeală după greșeală, în domeniul lor rezervat: politica și războiul. Este indignată de lipsa de autoritate și de organizare. Ar dori să fie prezentă pe front, în Transilvania sau la Dunăre, dar nu e lăsată să meargă. Constată că bărbații sunt dezorientați, nu mai fac față unei situații neprevăzute: „Brătianu își pierde pe loc tot curajul și acceptă chiar și concesii rușinoase, nu are spirit militar. E omul viclesugurilor, nu un om de acțiune. Acțiunea îl înspăimântă...”¹ Dar Ferdinand și Carol? De ce întârzie să meargă pe front? „Am petrecut o seară neplăcută, tot încercând să-i conving pe bărbații din familia mea de ceea ce trebuie să facă. Pentru o femeie, a se amesteca în treburile militare e o sarcină care nu-i atrage nici o recunoștință, dar, până la urmă, sunt regina țării acesteia și nu pot sta cu mâinile în sân privind-o cum piere! Carol trebuie să umble printre soldați. Cei de la Cartierul General se mișcă atât de încet, încât întotdeauna spun că Nando sau Carol trebuie să plece să viziteze trupele când va fi situația mai bună. Dar situația nu se îmbunătățește deloc – și atunci când vor mai pleca? [...] Oamenii încep să se întrebe de ce n-a fost văzut până acum nici unul din ei printre soldați – nici nu e de mirare.”² Convingerea reginei este că rezistența depinde mai presus de orice de moralul oamenilor. Trebuie să crezi, trebuie să vrei. În acest spirit, își înțelege și

¹) Însemnarea din 19 septembrie/2 octombrie 1916. ²) Însemnarea din 27 septembrie/10 octombrie 1916.

propria misiune: „Toți cei care-și iubesc cu adevărat Țara au pe buze același strigăt: Apărați-o! Apărați-o! Nu e cu putință să-i îngăduim dușmanului să se facă stăpân pe ea fără împotrivire! Ce face armata noastră? Cine minte? A cui e vina? Ce e putred?”¹ Ferdinand îi apare ca lipsit de voință și de capacitatea de a se impune. „Cred că NU se ridică *la înălțimea situației*, fiindcă pur și simplu nu e în stare să dea ordine.”² „M-am întâlnit cu Brătianu și am încercat să-l conving că trebuie să se acționeze cu o mână sigură și că lucrurile nu trebuie lăsate să meargă la întâmplare... E vremea pentru acțiune, chiar și pentru o acțiune autocratică dacă este necesar. E nevoie de un braț puternic, și pentru a pedepsi, și pentru a ajuta.”³

Și exclamația supremă: „Vai, de ce nu sunt eu rege? M-aș duce peste tot, aș vedea totul, aș vorbi cu soldații și aș rămâne printre ei până ar ajunge să mă adore și ar pleca bucuroși la luptă în numele meu – aș fi o realitate în rândurile lor, nu un nume!”⁴ „Aș vrea să fiu eu rege – poate aș fi un rege rău, dar n-aș îngădui să se spună minciuni pe seama mea, i-aș obliga pe toți să-și facă datoria de dimineața până seara, cu cuvinte aspre și fapte și mai aspre, dacă ar fi nevoie – nu e vremea să ezităm sau să încercăm experiențe, e vremea pentru acțiune, acțiune fără ocolișuri, clară, hotărâtă! Orice ezitare și lipsă de vlagă pun în primejdie țara.”⁵

E greu de cântărit, printre atâția factori istorici, influența specifică a reginei în mersul războiului României. Cu siguranță însă că exemplul pe care l-a dat – exemplul de credință, de voință și de dăruire – i-a marcat pe cei din jurul său, după cum i-a impresionat și pe soldați. În componenta morală a războiului – nu mai puțin decisivă decât focul armelor – rolul său a fost de prim ordin. Și e cu atât mai mult de remarcat cu cât se petrece în primele luni pe fondul unei sfâșietoare drame personale: moartea, după o lungă agonie, a micului principe Mircea, ultimul său copil, răpus de febra tifoidă. Sunt pagini patetice în jurnal care îi descriu sfârșitul, ilustrând însă, nu

¹) Însemnarea din 29 septembrie/12 octombrie 1916. ²) Însemnarea din 27 septembrie/10 octombrie 1916. ³) Însemnarea din 27 noiembrie/10 decembrie 1916. ⁴) Însemnarea din 25 septembrie/8 octombrie 1916. ⁵) Însemnarea din 5/18 septembrie 1916.

mai puțin, și hotărârea reginei de a nu se lăsa doborâtă și de a lupta mai departe pentru țară.

Ca reușite „punctuale“ ale reginei, e de menționat contribuția ei la numirea generalului Prezan ca șef al Marelui Stat Major, în locul generalului Iliescu, un apropiat al prim-ministrului (Brătianu a renunțat cu greu la el), în mod evident incapabil să îndrepte situația, și, nu mai puțin, la desemnarea în fruntea Direcției generale a Sănătății publice a doctorului Ion Cantacuzino, savant distins, dar și un foarte bun organizator. E dispusă, pentru a salva țara, să accepte orice misiune, chiar sub demnitatea ei regală. Astfel, se arată gata să plece în Rusia pentru a-l convinge pe țarul Nicolae II, vărul său, de necesitatea unui sprijin grabnic pentru România (până la urmă s-a considerat că e mai potrivit să meargă la Petrograd Ionel Brătianu, însoțit de principele Carol). Câteva luni mai târziu, se întrevește și posibilitatea unei călătorii în America, rămasă însă la stadiul unui vag proiect.

Și așa, regina are din plin de lucru în Moldova, în urma ucigătoareii epidemii de tifos exantematic, apoi a sângeroaselor lupte din vara anului 1917. Spitalele sunt pline (o întregă rețea de spitale „Regina Maria“), iar ea e pretutindeni prezentă la căpătaii bolnavilor și al răniților. Cu un curaj uimitor, la limita inconștienței: teama îi era un sentiment necunoscut!

Stă însă cu ochii și pe clasa politică, pe care, profund dezamăgită, ajunge aproape să o disprețuiască. S-ar fi așteptat ca, în vreme de război, interesele partizane să fie lăsate la o parte. Dar nici vorbă de așa ceva: gâlceava politicianilor e în floare, ca în vremurile bune. Regina luase în calcul înlocuirea guvernului Brătianu (responsabil pentru înfrângerile suferite) și o formulă de uniune națională. Brătianu nu era însă ușor de clintit; până la urmă, „uniunea națională“ s-a limitat la completarea guvernului liberal cu câțiva miniștri conservatori, puterea efectivă rămânând tot în mâinile lui Brătianu.

Iată și impresiile reginei, înregistrate „la cald“: „Miniștrii noștri nu se comportă deloc lăudabil. ...Cu toții se luptă pentru putere... totul e o debandadă oribilă, în care se ridică la suprafață ce e mai urât în ei, până când ajung să-mi doresc să n-am ochi de văzut și urechi de auzit: sunt scârbită, scârbită, scâr-

bită! Nu m-a descurajat nici o înfrângere, nici o nenorocire, nici un dezastru, dar tabloul acesta al turpitudinii oamenilor aflați la conducere m-a făcut să-mi pierd nădejdea – când mă gândesc că mi-e dat să-mi clădesc țara cu asemenea oameni! O, mai degrabă mi-ar veni să renunț la ea și să plec – departe, oriunde!“¹ Era un fel de a spune. Ea însăși mărturisește – și nu o singură dată – cât de mult ajunsese să-și iubească țara. Țara, nu și elita ei politică!

Regina a excelat și în întreținerea raporturilor cu Aliții. Personal, prin înrudirile sale, se simțea mai apropiată de Marea Britanie și de Rusia, însă nu aceste monarhii, ci Franța republicană a fost aceea care s-a implicat în mai mare măsură în susținerea și ajutorarea României (Anglia era departe, și se simțea acest lucru, iar Rusia, dimpotrivă, prea aproape: nu simpatiza cu proiectul național al României, aici, într-o zonă unde urmărea să-și afirme propria hegemonie). Așa că și regina i-a cultivat cu deosebire pe reprezentanții Franței și le-a câștigat simpatia într-o măsură mult mai mare decât ar fi reușit (dacă ar fi reușit), fără ea, regele Ferdinand și Ionel Brătianu. De altfel, și e amuzant de constatat, francezii și-au „împrosătat“ în 1916 personalul Legației din București cu o garnitură de diplomați, purtând mai toți impozante titluri nobiliare. Era și aceasta o manieră de a se apropia de familia regală, de Maria, pentru a o susține, și de Ferdinand, pentru a-l convinge. Ministru plenipotențiar a fost numit contele de Saint-Aulaire. Alături de el, cu diverse misiuni, apar Robert de Flers, bine-cunoscut om de teatru, dar și marchiz autentic, marchizul de Belloy (acesta, căsătorit cu o româncă), ca și ducele de Luynes, un personaj cu totul șters, dar aparținând celei mai înalte aristocrații franceze. În toamna anului 1916, sosește și Misiunea Militară Franceză, sub comanda generalului Berthelot.² Toți se vor afla în raporturi directe și frecvente cu regina, cu toții, impresionați de energia și de farmecul ei. Ajung câteva

¹) Însemnarea din 3/16 iulie 1917. ²) Cu privire la misiunea generalului Berthelot în România, vezi *General Henri Berthelot and Romania. Mémoires et correspondance* (ed. Glenn E. Torrey), New York, 1987 (tradusă și în limba română, cea mai recentă ediție datând din 2012, la Editura Militară).

rânduri extrase din amintirile contelui de Saint-Aulaire: „Regina Maria a intrat în război așa cum se intră în cinul călugăresc. S-a claustrat, renunțând la tot ce era lumesc pentru mântuirea țării ei, a dinastiei ei și a cauzelor sacre care îi uneau atunci pe aliați. În timpul acestei claustrări, care nu excludea, ci dimpotrivă, conducerea spitalelor și drumurile pe front, ea a urmat și a impus în jurul ei, fără a se odihni nici o singură zi, îndemnul la stoicism, caritate, devotament și speranță, oricare ar fi fost piedicile ce-i stăteau în cale. Până în ziua victoriei nu am văzut-o niciodată decât în uniformă de infirmieră sau în fruntea regimentului ei, al 4-lea Roșiori, cu dolman albastru cu mântăluță garnisită cu blană, prins pe umăr și căciuliță de blană, cu pană de egretă. Atunci, în galop, această amazoaică, înghițând aerul și obstacolele, îi obosea și îi lăsa în urmă pe cei mai îndrăzneți călăreți“. Până la mitologie nu mai e decât un pas, pe care Saint-Aulaire nu se sfiște să-l facă: „În Antichitatea păgână, mai aproape ca noi de Olimp, muritorii ar fi făcut din ea o zeiță“¹.

Cucerindu-i pe francezi, regina a câștigat un capital prețios pentru România, care va conta la Conferința Păcii. Dar chiar în ce-i privește pe ruși, deloc grăbiți să dea o mână de ajutor, prezența reginei – descendentă a țarilor – a putut contribui la menținerea unui nivel de cooperare acceptabil. Relatate în Jurnal, întrevederile ei cu diverșii responsabili ruși, politici sau militari, sunt frecvente; generalul Mosolov, timp de câteva luni ministru plenipotențiar al Rusiei la Iași, o evocă în amintirile sale cu nețărmurită admirație, văzând în ea factorul decisiv al rezistenței românești și al înfăptuirii României Mari.²

Regina este foarte activă și pe frontul propagandei de război, atât în țară, unde colaborează la *România*, ziarul scos de Marele Cartier General, adresat în primul rând soldaților, și la *Neamul românesc* al lui N. Iorga, cât și în afara țării, printre aliați. Cartea *My Country*, care apare mai întâi în Anglia, apoi

¹) Contele de Saint-Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, traducere din franceză de Ileana Sturdza, Introducere și note de Mihai D. Sturdza, Humanitas, București, 2003, pp. 144–145. ²) Aleksandr A. Mosolov, *Misiunea mea în România*, ed. Marin C. Stănescu, Editura Silex, București, 1997.

în Franța (*Mon pays*), în 1917, o scrie pentru a face cunoscută o țară despre care occidentalii știau prea puțin; traducerea românească (*Țara mea*) e făcută de N. Iorga, fragmente fiind publicate inițial în *Neamul românesc*. Jurnalul consemnează în mai multe rânduri întâlnirile dintre regină și renumitul istoric. Un articol remarcat a fost cel publicat în ziarul parizian *Le Figaro* (versiunea franceză beneficiind de contribuția lui Robert de Flers), tradus apoi și apărut în *Neamul românesc*, sub titlul *In memoriam*; subliniind excepționalitatea raporturilor româno-franceze, regina îi evocă aici pe francezii care și-au dat viața pentru România, pe pământ românesc (figura emblematică fiind în această privință medicul Jean Clunet¹).

Dincolo de valoarea pur informativă, de prim ordin, *Jurnalul* este și o piesă literară, un adevărat roman, cu nenumărate personaje, situații dramatice și întorsături de situație. Poate fi considerat cea mai mare reușită literară a reginei (care a cochetat de altfel cu literele), și aceasta tocmai fiindcă nu și-a propus aici să facă literatură. Paleta sa stilistică este amplă: de la registrul dramatic, la evocări lirice sau comentarii sarcastice; străbate adesea și o undă de umor. Portretele sunt memorabile. Regina este o mare observatoare, preocupată în egală măsură de trăsăturile exterioare ale oamenilor (apreciază frumusețea fizică!), de caracterul, inteligența și comportamentul lor. Nu lipsește ironia, dar o ironie în fond concesivă și binevoitoare.

Iată-l pe uimitor de neconvenționalul Albert Thomas, ministrul socialist francez, aflat în turneu diplomatic la Iași: „un omuleț gras și tare comic, rotund cu totul, cu părul vâlvoi, ochelari și o barbă comică, de culoarea cafelei cu lapte, care se termină cu doi cărlionți imposibili. Are nasul ca al unui câine curios, adulmecător și cuminte. Nu știu ce i-au pățit dinții, dar pare să aibă doar unul în față, iar când vorbește scoate în afară buza de jos ca un copil bosumflat – și vorbește, nu glumă! Toți ceilalți erau, firește, în ținută de seară, dar el purta o haină ponosită, tablou discordant și încântător într-o casă de reg. A

¹) Jean Clunet (1878–1917), medic francez, aflat în misiune în România în 1916–1917. A murit de tifos exantematic în spitalul pe care îl conducea, în apropiere de Iași.

stat lângă mine la cină și ne-am înțeles de mai mare dragul. Nu e doar interesant, ci și amuzant, nu se mai oprește din vorbit...“¹

Maruca Cantacuzino, buna sa prietenă: „Am plecat la Cetățuia, s-o vizităm pe Maruca la lucru. Din nou mi s-a părut absolut ilară – tronează acolo, urmată de pașii robilor ei supuși, gata să-i îndeplinească cele mai capricioase dorințe, oricât de nebunești, de schimbătoare, de iresponsabile – se pleacă la orice vrere a ei, o ascultă, o adoră – e comic și uimitor. Nici zece regine laolaltă nu s-ar purta ca ea. Își asumă toate drepturile, nu vede nici o *pedică* în calea capriciilor ei, nu recunoaște nici o datorie sau lege care nu-i convine, poruncește peste tot, râde, se răzgândește, ia dintr-odată un aer formidabil de superior, își exprimă uimirea nețărmită atunci când cineva nu i se supune întru totul, apoi izbucnește în hohote de râs zgomotoase... Trece singură prin viață, divin, absurd, irezistibil de convinsă că ceilalți sunt făcuți să se plece în fața dorințelor ei și să-i accepte stăpânirea peste toate după voia ei.“²

O mică săgeată și la adresa lui George Enescu, răpus și el de farmecul Marucăi, cu care avea mai târziu să se căsătorească: „Bietul Enescu, deși e bun patriot, ține mai mult la o singură persoană decât la țara lui; cum de felul meu respect marile iubiri, nu îndrăznesc să-l condamn!“³

Și prima impresie despre Nicolae Titulescu, în momentul numirii sale ca ministru: „E tare urât, arată ca un muscal, dar e inteligent“⁴ (în versiunea autocenzurată din *Povestea vieții mele*, unde întâlnirea e de asemenea consemnată, caracterizarea se limitează la cuvintele: „e foarte deștept“).

Volumul prim al *Jurnalului de război* se încheie în preajma marilor bătălii din vara anului 1917. Vor urma încă două volume. Pe regină o așteaptă momente de triumf, dar și noi și teribile încercări.

LUCIAN BOIA

¹) Însemnarea din 15/28 mai 1917. ²) Însemnarea din 27 mai/9 iunie 1917. ³) Însemnarea din 24 septembrie/7 octombrie 1917. ⁴) Însemnarea din 20 iulie/2 august 1917.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prezenta ediție reproduce integral, în traducere românească (din limba engleză), primele 14 caiete cuprinzând însemnările zilnice ale reginei Maria, precedate de textul unor amintiri care nu fac parte din jurnal (Arhivele Naționale, Fond Casa Regală, Regina Maria, III 98 și 102–115). Ilustrațiile – facsimile ale paginilor de jurnal, fotografii, desene – sunt reproduse din aceleași caiete.

Împărțirea în capitole corespunde caietelor respective. Titlurile aparțin însă editorului, ca și sumarele din fruntea fiecărui capitol, destinate să ușureze orientarea cititorului într-un text încărcat cu detalii. Unele note infrapaginale îi aparțin reginei, fiind marcate cu asterisc. Cele mai multe aparțin însă editorului sau traducătoarei, precizându-se de fiecare dată proveniența lor (n. ed., respectiv n. tr.).

Am semnalat în text locurile în care lecțiunea a fost nesigură. Am optat pentru unificarea stilurilor de datare a însemnărilor, acolo unde regina nu a fost consecventă, trecând mai întâi datele pe stil vechi, apoi pe cele pe stil nou (de exemplu, 30 aprilie/13 mai 1917). Cuvintele, sintagmele sau frazele în limba franceză sunt de cele mai multe ori traduse direct în text, fiind marcate însă cu caractere cursive; uneori, când au un sens foarte transparent, au fost transcrise ca atare; la fel și atunci când au valențe expresive sau urmăresc un efect comic, fiind în acest caz traduse în notă. Sublinierile reginei sunt marcate în text cu MAJUSCULE. Numele proprii, scrise adesea ezitant sau inconsecvent, sunt redată în forme consacrate, cu unele excepții. Indicele selectiv de la finalul vol. 3 indexează toate cele trei volume reeditate în anul 2022, într-o nouă paginație, și cuprinde sub aceeași intrare toate grafiile unui nume.

Îngrijitorul ediției ține să-i mulțumească profesorului Mihai Sorin Rădulescu pentru sprijinul acordat în identificarea unor personaje.

JURNAL DE RĂZBOI

March 1910

Edison 1.

I feel a wish of putting down my remembrances so as to read them over in later years, there are so many things I am afraid of forgetting, but I don't know in the least in what order I mean to relate them. This is not to be a journal and it will be badly written. I never was able to spell alas, it seems many royalties have that weak spot, yet I was carefully educated and was given just as good a chance as any other girl. I am now nearly 35, and am already 17 years in the country - sometimes they seem to have been very long - sometimes though, it seems as if it were but yesterday that I came here, as a very young newly married woman away from my happy home into this far off unknown country. It has become my home now and I love ^{it} but the first years were full of struggles.

Prolog
AMINTIRI ȘI MĂRTURISIRI:
PRIMII PAȘI AI UNEI PRINȚESE
(1910–1916)

„Niciodată n-am fost în stare să scriu cum trebuie“ — O copilărie fericită — Rudele dragi din Rusia — „Bunica mea, regina Victoria“ — Un tată nu foarte prezent și o mamă autoritară și anglofobă — Trei ani în Malta: nostalgia paradisului pierdut — Întâlnirea cu Nando — Sigmaringen — „Unchiul“ și „mătușa“: regele Carol și regina Elisabeta — Cazul „Elena Văcărescu“ — Căsătoria — Un soț nepotrivit — Cum a primit-o Bucureștiul pe prințesă — Temnița Palatului — Un dentist înțelept și un general cu inimă de aur — Dor de libertate — De ce taie românii pădurile? — Sinaia: splendoarea munților și plictiseala de la Peleş — Nașterea prințului Carol

Cotroceni Martie 1910

Simt dorința de a-mi așterne pe hârtie amintirile, ca să mi le pot rechemă în minte în anii ce vor urma; sunt atâtea lucruri pe care mă tem să nu le uit, dar nu știu câtuși de puțin în ce ordine am să le povestesc. Acesta nu se vrea a fi un jurnal și va fi prost scris. Niciodată n-am fost în stare să scriu cum trebuie – se pare, vai, că multe capete regale suferă de slăbiciunea aceasta –, cu toate că am fost educată cu grijă și am avut toate șansele pe care le-au avut și alte fete. Acum am aproape 35 de ani și trăiesc deja de 17 ani în țara aceasta – uneori mi se pare că au fost foarte lungi, dar alteori parcă ieri am sosit aici, ca femeie recent căsătorită, plecată departe de casa mea fericită, în țara aceasta necunoscută. Acum a devenit casa mea și o iubesc, dar primii ani au fost plini de greutate, pe care am să le povestesc, una câte una. Cred că, privind înapoi, avem tendința de a vedea lucrurile într-o lumină mai frumoasă și mă

bucur că n-am început cartea aceasta la o vârstă mai tânără. Dacă începem să povestim lucrurile în timp ce le suferim, suntem înclinați, poate, să le exagerăm, sau se poate să rămânem orbi cu desăvârșire la cealaltă parte a situației.

M-am căsătorit la doar 17 ani. Am avut o copilărie minunată de fericită, din care voi mai povesti din când în când, cu inima plină de recunoștință. Am fost cea mai mare dintre patru surori, dar Alfred, singurul nostru frate, era cu un an mai mare decât mine. M-am născut în Anglia, la Eastwell Park, unde mi-am petrecut primii ani din viață, dar am și călătorit mult cu familia, căci tata era în Marină, iar mama – mare ducesă, singura fiică a țarului Alexandru II, care a fost, după cum se știe, ucis în împrejurări atât de cumplite tocmai când era pe cale, probabil, să dea țării o constituție.¹ Așadar, din frageda copilărie am călătorit din Anglia în Rusia și înapoi de mai multe ori, dar nu am decât amintiri foarte încețoșate despre bunicii mei din Rusia. Văd totuși, ca într-un vis domol, interiorul unui tren decorat cu tot luxul și, pe un pat foarte jos, o doamnă în vârstă, emaciată, către care eram conduși ca s-o sărutăm – țarina Maria, bunica mea. Cred că pleca într-o călătorie undeva în sud și fuseserăm duși s-o vedem pe drum. Îmi amintesc că avea mâini frumoase și ochi pătrunzători, de un cenușiu albastrui. Am o amintire mai târzie de la înmormântarea ei, pe care am privit-o de la ferestrele Palatului de Iarnă – dar e foarte, foarte vagă. Eram tare mică pe atunci. Mai târziu, mi-l amintesc foarte limpede pe bunicul, care ne iubea, și, într-o vară pe care am petrecut-o cu toții la marele palat de la Țarskoe Selo, când ne-am molipsit de pojar unul după altul,

¹) Regina Maria (1875–1938) este fiica prințului Alfred, duce de Edinburgh (1844–1900), al doilea fiu al reginei Victoria a Marii Britanii și al prințului consort Albert (prinț de Saxa-Coburg-Gotha), și a Mariei (1853–1920), mare ducesă a Rusiei, fiica țarului Alexandru II (victimă a unui atentat cu bombă executat de un grup revoluționar la 13 martie 1881) și a țarinei Maria. A avut un frate, Alfred (1874–1899), și trei surori: Victoria Melita, supranumită „Ducky” (1876–1936), căsătorită cu Ernst, mare duce de Hessa și, a doua oară, cu Kiril, mare duce al Rusiei; Alexandra („Sandra”) (1878–1942), căsătorită cu Ernst, principe de Hohenlohe-Langenburg; și Beatrice („Baby Bee”) (1883–1966), căsătorită cu Alfonso, infante de Spania (n. ed.).

venea în fiecare zi și se așeza lângă fiecare din noi, pe pat. Avea o față blândă, care ne-a rămas dragă, și ochi mari, de un albastru închis; îl iubeam. Îmi mai amintesc cum stăteam între genunchii lui în timp ce mâna doi trăpași rusești iuți, dar mai mult nu... Într-o zi, la Londra, am fost duși în odaia mamei, care plângea, și ni s-a spus că mama trebuia să plece fiindcă tatăl ei fusese ucis... Am privit-o cu teama admirativă și timiditatea copiilor când văd un om în toată firea plângând, oricât de apropiat le-ar fi. Dintotdeauna mi-au fost tare dragi rudele mele din Rusia și le-am iubit mai mult decât pe unchii și mătușile din Anglia. Acum, privind înapoi, îmi dau seama că am crescut înconjurată de mulți oameni interesanți, dar pe atunci, firește, nu ne dădeam seama.

Firește, pentru restul lumii cea mai interesantă de departe este bunica mea, regina Victoria. Îmi amintesc că, pentru a deosebi bunicile una de alta, pe când eram foarte mici, le numeam Bunica-regină și Bunica-țarină – dar ori de câte ori îmi aduc aminte de vremurile acelea îmi amintesc limpede că țineam mai mult la Bunica-țarină. Totuși, ce aer de interes respectuos domnea întotdeauna în jurul Bunicii-regină! Și câtă demnitate în femeia aceea micuță. Când eram mici, ne cerea să o salutăm la micul dejun și eram aduși în șir să-i sărutăm mâna, care întotdeauna tremura ușor; intra în încăpere reze-mându-se de un scoțian în kilt și, mai târziu, de un servitor indian cu mișcări silențioase, agile, ușoare. Le puneă întrebări doicilor care-i făceau plecăciuni și zâmbea, arătând dinți mici; avea o voce tare dulce, care suna parcă străin, iar când era agitată sau supărată o ridica la anumite cuvinte într-un fel care era numai al ei și care, mărturisesc, ne amuza uneori în asemenea măsură, încât luasem obiceiul de a-l imita – ba chiar de a-l imita foarte bine, spre marele haz al tuturor. Firește, în copilărie ne era destul de frică de ea, iar mai târziu, când am mai crescut, poate am început să ne temem și mai mult. Avea un aer imposibil de descris, un aer pe care nu l-aș putea numi altfel decât „legendar“, părea deja o frântură de istorie vie și o înconjura respectul acela șoptit care impresionează. Purta întotdeauna rochii de mătase neagră, croite ca pe vremea crinolinelor, care se înfioiau în jurul ei; nu-mi amintesc

să fi avut vreodată trenă. Toate rochiile ei erau puțin decoltate, iar seara purta întotdeauna umerii goi – nu se despărțea niciodată de boneta de văduvă, albă¹. Avea un mers foarte iute și deloc zgomotos, dar nu-mi amintesc s-o fi văzut vreodată mergând singură: parcă întotdeauna se sprijinea de brațul cuiva. Se bucura de o sănătate excelentă și ieșea zilnic la plimbări cu trăsura la ore înaintate, oricât de urâtă era vremea. Niciodată nu închidea trăsura, ceea ce aducea la disperare multe rude și multe doamne de companie. Fiind tare mărunțică și vârstnică, era foarte scundă, și îmi amintesc cum se enerva, când îmi venea mie rândul să ies la plimbare în trăsură cu ea, văzându-mă cum stau aplecată peste ea: de multe ori, cu un glas dojenitor ascuns sub un zâmbet scurt și timid, îmi spunea „copilă dragă, prea dreaptă te ții“ – asta după ce m-am căsătorit. Cred că nu eram nici pe departe nepoatele ei preferate, fiindcă mama era rusoaică și avea o fire foarte independentă; nu cred că s-au înțeles vreodată prea bine, așa că nici noi nu-i eram tocmai în grații, iar mama nu s-a simțit niciodată foarte fericită în Anglia. Dar în copilărie nu observam astfel de lucruri, atât de fericită ne făcea viața oriunde ne-am fi aflat.

Când mă gândesc la ea și la devotamentul cu care-și închina viața copiilor ei, mă cuprinde cea mai adâncă admirație. E o femeie foarte religioasă, și unul din cele mai mari necazuri ale ei e că nici una din noi nu are o credință atât de fierbinte ca a ei. Fiind rusoaică, este, firește, ortodoxă, și peste tot unde mergea punea să i se ridice o capelă mică, unde aducea întotdeauna un preot rus și doi cântăreți. După ce s-a căsătorit, au avut loc războaie în timpul cărora relațiile dintre Anglia și Rusia au fost foarte încordate, iar mama a început să-și deteste țara adoptivă. Dar nu amintirile ei le însemnez aici, ci pe ale mele, așa că nu-mi pot îngădui descrieri lungi despre viața ei, pe care nu le voi include decât acolo unde este nevoie de ele pentru a explica anumite aspecte ale propriei mele vieți și sorți. În orice caz, se împotrivea cu vehemență ideii ca vreuna din ficele ei să se stabilească în Anglia, și, fiindcă a avut dintot-

¹) În perioada victoriană, boneta „de văduvă“ se definea mai degrabă prin croială (cu colț pe frunte) decât prin culoare, deși doliul în sine era, ca și azi, marcat de negru (n. tr.).

deauna o influență mult mai puternică asupra noastră decât tata, a folosit-o mereu spre ceea ce considera ea a fi binele nostru. Vărul nostru, pe atunci duce de York și comandant de vas, acum prinț de Wales¹, m-a iubit de la o vârstă foarte fragedă, iar eu îl adoram în copilărie – mai târziu și-ar fi dorit să mă căsătoresc cu el –; fratele lui mai mare murise, iar el devenise moștenitorul unui tron de prestigiu, dar mama s-a împotrivit, fiindcă nu-i era deloc dragă Anglia și nu putea suporta ideea unei căsătorii între veri primari, așa că a reușit să mă convingă că nici eu nu-mi doream căsătoria aceasta; așa s-a făcut că am ajuns în țara aceasta, din fericire sau din păcate...

Dar nu vreau să trec atât de repede peste copilăria mea, așa că am să reiau firul amintirilor de unde l-am lăsat, la regina Victoria. Tata era cel de-al doilea fiu al ei, Alfred, duce de Edinburgh, comandant de vas, considerat unul din cei mai chipeși prinți din vremea lui, cu părul negru și ochii albaștri ca safirul, care străluceau pe chipul bronzat de soare și de vânturile mărilor. În primii mei ani de viață era plecat de multe ori luni de-a rândul, și îmi amintesc ce mare bucurie era când se întorcea.

Până la vârsta de zece-unsprezece ani am trăit la Eastwell sau, în orice caz, acolo era locuința noastră principală, dar ședeam de multe ori ba la Londra, ba la Eastwell, ba la Coburg sau în Rusia – iar mai târziu am trăit trei ani în Malta, unde tata comanda flota din Mediterana. De obicei ne închipuim că și ceilalți știu despre familia noastră ce știm și noi, dar de obicei nu e așa, astfel încât trebuie să explic că tata fusese ales moștenitor al ducatului de Coburg, fiindcă bătrânul duce de Coburg nu avea nici un fiu. Ducele Ernst era unchiul tatei, fratele mai mare al tatălui lui, prințul consort al Angliei. Așadar, tata a avut întotdeauna o reședință la Coburg și se hotărâse ca fratele meu, Alfred, să fie crescut în Germania, ca să dezvolte de la o vârstă fragedă simpatii germane și să vorbească germana ca pe limba lui maternă. Hotărârea îi era pe plac mamei, care ținea dintotdeauna mai degrabă cu Germania decât cu Anglia, dar a adus în familie o discordie pe care înainte de

¹) Viitorul George V (1863–1936), rege al Marii Britanii (1910–1936), văr primar cu regina Maria (n. ed.).

CUPRINS

„Aș vrea să fiu eu rege.“ <i>Jurnalul de război al reginei Maria</i> (Prefață de Lucian Boia)	5
<i>Notă asupra ediției</i>	15

JURNAL DE RĂZBOI

Prolog	
Amintiri și mărturisiri: primii pași ai unei prințese (1910–1916)	19
I. Soarele strălucește și va fi război!“ (octombrie 1914; august–septembrie 1916)	95
II. Țara în primejdie (septembrie–octombrie 1916)	139
III. Moartea principelui Mircea și refugiul în Moldova (octombrie–noiembrie 1916)	189
IV. Primele săptămâni la Iași (noiembrie–decembrie 1916)	239
V. În pragul unui nou an (decembrie 1916–ianuarie 1917)	277
VI. O iarnă geroasă și tristă (ianuarie–martie 1917)	315
VII. Raze de speranță (martie–mai 1917)	385